

Nas jezik

SLJK

ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXV/1—4

**БЕОГРАД
2004**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXV

Св. 1–4 (2004)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

Књижевни језик

- Појам *VERUM FOCUS* и његово сигналзовање у савременом стандардном српском (МИЛКА ИВИЋ) 1
- Морфонолошке алтернације и морфолошка анализа (на примерима из српског књижевног језика) (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) 6
- Статистички и кориснички оријентисана граматика: пример именица мушког рода (ДАНКО ШИПКА) 13
- Анализа приступа придевима у сербокroatистичким граматикама (ВЕСНА ЛОМПАР) 23
- Придеви с наставком *-ићни* (МИЛАН ШИПКА) 30
- Придеви и прилози с префиксом *без-* (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) 46
- Називи за животиње у српском језику с обзиром на њихов род (САЂА ЂУРОВИЋ) 54

Историја књижевног језика

- Реконструкција самогласника у критичком издању Горског вијенца (РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ) 67

Стилистика

- Паремиолошки стил(ови) (ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ) 117

П р и л о з и

- Перципирање финалних вокала у деκлинацији страних мушких имена и презимена на вокал (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ) 137

П р и к а з и

- Српски језички приручник (РАДА СТИЈОВИЋ) 155
- Стана Ристић, Експресивна лексика у српском језику (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ) 159
- Нови језички савјетник (СРЕТО ТАНАСИЋ) 163
- Маја Ђукановић — Жељко Марковић, Основи граматике словеначког језика (ТАЂА САМАРЦИЋ) 167
- Семантичко-деривациони речник, Свеска 1: Човек — делови тела, (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ) 169

Д о д а т а к

- Сугестије за израду WEB сајта Института за српски језик САНУ (СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ — НЕНАД МИЛОРАДОВИЋ) 175

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

ПОЈАМ *VERUM FOCUS* И ЊЕГОВО СИГНАЛИЗОВАЊЕ У САВРЕМЕНОМ СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ

Придржавајући се оне од најновијих оријентација у прагматским истраживањима језика која указује на делотворност појмовне категорије *verum focus*, ауторка осветљава оперативну моћ те категорије на плану дијалогских исказа особа које нису идентично упућене у оно о чему се разговара. Указујући на принципе по којима се у савременом стандардном српском устројавају реактивни искази једног комуникативног партнера на саопштења другог, она истовремено износи и податке о језичким средствима која, у таквим случајевима, бивају коришћена у сигналне сврхе.

Термином *verum focus* Han Chung-hye и Maribel Romero (в. Chung-hye и Romero 2004) указују на један нов лингвистички појам који они уводе у домен *прагматике*, научне дисциплине чија су истраживања усредсређена на комуникативне феномене, а чији заговорници (све бројнији широм света)¹ настоје не само да проникну у когнитивне процесе који регулишу конверзационе поступке, већ и да опишу бројне начине њиховог сигнализовања језичким путем.

Изразом *verum* поменути аутори упућују на појмовну категорију истинитости, а њено посебно фокусирање у оквирима неког постојећег разговора покривају термином *verum focus*². По њима, *verum* функционише као својеврсни епистемични конверзациони оператор³

¹ За распласивање интересовања језичких стручњака у овом правцу највише су заслужни представници когнитивне лингвистике, по чијем уверењу у интегралне делове значења исказа спадају све врсте међусобних односа датих конверзационих партнера, као и њихова процена садржине исказом саопштене поруке (в. Langacker 1991, стр. 494–495).

² На чињеницу да је избацивање у први план пажње појмовне категорије истинитости важан когнитивни поступак упозоравају, у последње време, и други аутори. Jeanette Gundel (у своме раду Gundel 1999) при том и образлаже зашто је то тако. Њен основни закључак је овај: податак о истинитости семантички је релевантан; његовим се обелодањивањем, наиме, додаје нова информативна димензија реченичном саопштењу.

³ Умесно је подсетити се: док се у ранијој лингвистичкој литератури термином *модалност* упућивало, по правилу, само на испољавање интелектуалних и емоционалних ставова према ономе што се датим исказом изнело на видело, данас се, мање више свуда у лингвистичком свету, исти тај термин издашно примењује и на овакве случајеве када изречено служи томе да потврди или порекне истинитост нечега. Angelika Kratzer се, још почетком деведесетих година прошлог века (в. Kratzer 1991), посебно увер-

(„*Verum* is a conversational epistemic operator“ — *op. cit.*, стр. 190), а његов се семантички допринос изреченом саопштењу састоји у наглашавању да је оно у пуној сагласности са истином („The insistence on the truth of the argument proposition is the semantic contribution of VERUM“ — *ibid.*).

Две су дијалогске ситуације које отварају могућност за то да лице Б, саслушавши шта му каже лице А, својим узвратним исказом, кратко а јасно, потврди истинитост онога о чему се разговара. Једна од њих подразумева релацију између постављеног питања о томе да ли је то и то чињенично стање (на пример: [лице А:] *Зар је њо њен отац?* — [лице Б:] *Јесте*), а друга спонтано реаговање лица Б на неупућеност лица А у објективно стање ствари која се његовим управо изреченим саопштењем открила (на пример: [лице А:] *Сви се њоломише око њега као да је он директор, као да од њега све зависи* — [лице Б:] *Он ЈЕСТЕ директор; зар је могуће да њи њо не знаш?!*).

У наведеном примеру који илуструје собом ситуацију оличену релацијом „питање–одговор“ уместо глаголског облика *јесте* могла би се, евеитуално, појавити потврдна речца *да*, али би таква замена умањила наглашеност дате потврде да је истина посреди. Такве неенклиптичке, тј. наглашене, облике помоћног глагола, који функционишу као својеврсни конкуренти партикули *да*, Zuzanna Topolińska назива „заменичким глаголима“. Њих она под тим именом помиње у своме раду Topolińska 1982 којима привлачи пажњу шире стручне јавности на ту специфично нашу (осталом словенском свету иначе несвојствenu) наклоност ка коришћењу „заменичких глагола“ у описане сигналне сврхе. Говорећи посебно о презентским формама глагола *бићи* и о могућности њиховог двојног, ортотоничног и клитичког, отелотворавања, она је истакла: „канонична дистрибуција тих облика варира зависно од тога да ли имамо посла са спонтаном констатацијом, са питањем или са репликом на питање“, скрећући при том пажњу, врло умесно, поводом конструкција типа *видео сам / јесам видео, видео си / јеси видео* и сл., на ово: „прва од две конструкције у сваком пару је немаркирана, док се друга појављује једино у ситуацији појачане експресивне асерције“ (*op. cit.*, стр. 155).

Наш ће задатак овом приликом бити да размотримо нешто што досад није посебније разматрано, а то је таква конверзациона ситуација у којој говорни представник савременог стандардног српског својим исказом спонтано реагује, у корист знане му истине, на оно што је управо речено.

До таквог реаговања долази под различитим конверзационим околностима. Бива, рецимо, да лице А спомиње нешто као чињенично стање, а лице Б интервенише зато што зна да ствари стоје управо супротно (уп. [лице А:] *Зоки ојейи није њоложио исјийи из латинског* —

љивим излагањем осврнула на постојање једног контекстуално придодатог параметра интерпретације исказа. Тај се параметар, у нашим данима, у многим иностраним стручним написима помиње под именом *конверзациона модална база*.

[лице Б:] *Ma⁴ jestе! Ја сам њприсусѣвовао исѣиѣу* и сл.), а догађа се и то да давалац информације није сасвим сигуран у њену тачност, па саговорникова интервенција служи томе да му расприши сумње (уп. [лице А:] *Причају да се Зоки враѣио* — [лице Б:] *Jestе, враѣио се* и сл.). При карактеризовању неке појаве по одређеном својству онај ко говори износи податак о томе или као постојећи факат, или уз упозорење да се ради о субјективној процени — сопственој или туђој, а саговорник својим реактивним иступањима оповргава — у првом случају тачност изнетог податка (уп. [лице А:] *Он није одговоран за ѣо* — [лице Б:] *Он JECTE одговоран*, [лице А:] *Она је инѣриганѣи* — [лице Б:] *Ма није!* и сл.), а у другом умесност упозорења да је то субјективна процена, будући да та процена потпуно одговара чињеничном стању (уп. [лице А:] *Он је, ѣо мени, будала* — [лице Б:] *Он И JECTE будала*, [лице А:] *Он њу смаѣра леѣоѣиѣом* — [лице Б:] *Она И JECTE леѣоѣиѣа* и сл.).

VERUM FOCUS има, у свим језицима, своје посебне сигналне ознаке, пре свга специфичан интонациони удар, сконцентрисан на ону језичку датост која износи реплику по истиносном критерију, али, уз такву интонацију, и друга могућа, како граматичка, тако и лексичка, сигнална решења. У раду Chung-hye и Romero 2004 (на стр. 190) дат је овај пример којим се ставља на увид начин на који се у енглеском експлицира *verum focus*: [лице А:] *I asked her what he was doing, and she made the silly claim that he is writing a script* — [лице Б:] *(It's true) He (REALLY) IS writing a script*. У српском преводу наведени разговор би овако гласио: [лице А:] *Пиѣао сам је иѣа он ѣо ради, а она је усѣврдила ѣу глѣостѣ да он ѣише ѣесѣаменѣи* — [лице Б:] *(То је ѣачно) Он ЗАИСТА ѣише ѣесѣаменѣи*. Овде, дакле, у овом конкретном случају, за разлику од енглеског који искоришћива предикатски облик с наглашеним помоћним глаголом (*IS writing*) па не мора да се ослања искључиво на модалну реч *really* (= *заиста*), српски у улози предиката има интегрални лексички облик глагола с наставачким ознакама презента, па му је једини избор да одговарајућом модалном речју сигнализује оно што треба сигнализovati.

У савременом стандардном српском оном глаголском ентитету који, у реактивно отелотвореном исказу конверзационог партнера, оличава собом *verum focus* својствена су, осим обавезне интонационе проминенције, и ова формална обележја:

Уколико се тај ентитет под нормалним околностима остварује као енклитика, он у оваквим приликама постаје обавезно ортогонска језичка јединица. Та се јединица при том појављује или у позицији одговарајућег предикатског конституента реченичне датости (уп. [лице А:] *Држи се као да је њен оѣац* — [лице Б:] *Он JECTE њен оѣац* и сл.), или као одговарајући потврдни језички елеменат у комбинацији с емфатичном партикулом (уп. [лице А:] *Они се још нису уѣознали* —

⁴ Разоткривање партикулом *ма* чињенице да онај који дату реченицу изговара не само што на саопштено негативно реагује, већ се налази и под интензивним емоционалним набојем, описано је у моме раду Ивић 2003.

[лице Б:] *Ma jесу!*). Уколико се, пак, енклитичност у принципу искључује, формалну посебност испољавају у таквим ситуацијама само они глаголски ентитети који би, да не отелотворују собом *verum focus*, добијали уз себе морфему *се*. Наиме, као што сам већ имала прилике да напоменем (в. Ивић 2000, стр. 106), правило је да се *се* испушта ако „особа Б одлучно оповргава оно што тврди особа А: [лице А:] *То се не сме радити* — [лице Б:] *СМЕ! Ето, ја њробала ња сам, као што видиш, још жива*“. Што се тиче оних нуозначних глагола који су лишени такве морфеме, они сами по себи ничим не сигнализују одлучујући значај истинитости, већ такво сигналовање аутоматски преузима на себе одговарајућа модална реч *заиста*.

Кад се сустекну одређени услови за то, могуће је, не само у српском, већ и у другим језицима, и придевском одредбом извршити евалуацију неке појавне датости по истиносном критерију.

Лексичко значење именице *информација*, на пример, чини њу податном придевском детерминирању првенствено с погледом управо на тај критериј — *информација*, наиме, као што знамо, може бити или *тачна*, или *нетачна*, *погрешна*, па чак и *лажна* (ако је ово последње посредно, употребљена детерминативна реч је комплексне семантичке садржине — имплицира, осим податка 'нетачна', и податак 'таква, нетачна, дата је с предумишљајем, тј. зато да превари').

У свом раду Ивић 1995 (стр. 241–242), после осврта на могућност да предикатска именица *У*, у реченици оствареној по моделу *Х је У*, добије уз себе одредбу *јрави*; чије присуство обелодањује то да је датом јединком *Х* отелотворен прототипски примерак појавне врсте *У*, напоменула сам и ово: „податак о прототипском статусу јединке *Х* на најдиректнији начин потврђује собом, по природи ствари, истинитост онога што се за ту јединку реченицом каже — да је она *У*. Отуда и чињеница да се, у случајевима кад је важно рефлектор пажње усредсредити баш на ту истиносну значењску димензију, прототипски детерминатор лако преобраћа у својеврсну одредбу истиносне вредности целе реченице“. На том је месту наведен и пример *Тај кога смо ујраво срели је јрави Индијанац, онај други није*, који је пропраћен констатацијом да је ту придев *јрави* заменљив реченичним адвербом типа *заиста*: *Тај кога смо ујраво срели је заиста Индијанац, онај други није*.

Све што је досад изложено даје повода за ову закључну опаску:

Будући да се појмовна категорија истинитости доказује као релевантан оперативни фактор у неколико области човековог језичког испољавања, било би умесно имати, за сваки језик понаособ, не само њихов прецизан попис и опис, већ и одговарајући списак свих оних средстава којима се, кад су те области у питању, дати језик служи зато да обелодани релевантност разликовања по критерију 'истинито' / 'неистинито'. Добивени подаци би се потом укључили у наставу дотичног језика, што би било од знатне практичне користи, јер је језичка настава, иначе, засад бар (и то не само код нас, већ и другде у свету), по правилу недопустиво мањкава у погледу ефикасног реги-

стровања управо таквих сигналних ознака којима језик открива оперативну моћ когнитивног појма *verum focus*.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Gundel 1999: Jeanette Gundel, Focus, *Linguistic cognitive and computational perspectives*, P. Bosch and R. van der Sandt (eds.), 1999, Cambridge, Cambridge University Press, 293–305.
- Ивић 1995: Милка Ивић, О „денотативном“ и „конотативном“ карактеризовању, *О зеленом коњу. Нови лингвистички огледи*, (Библиотека XX век 82), Београд 1995, 237–253.
- Ивић 2000: Милка Ивић, О испуштању облика *се* у српским репликативним реченицама, *Лингвистички огледи, три* (Библиотека XX век 106), Београд 2000, 105–112.
- Ивић 2003: Милка Ивић, О српским партикулама ПА и МА (из перспективе „фативне“ и „реактивне“ функције језика), *Зборник за филологију и лингвистику Матице српске XLVI/1* 2003, 13–19.
- Kratzer 1991: Angelika Kratzer, *Modality, Semantics. An International Handbook of Contemporary Research*, A. von Stechow and D. Wunderlich (eds.), Berlin and New York 1991, 639–650.
- Langacker 1991: Ronald W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar Vol. II. Descriptive Application*, Stanford, CA 1991, Stanford University Press.
- Topolińska 1982: Zuzanna Topolińska, Srpskohrvatski „zamenički“ glagoli — nosioci replika u dijalogu, *Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske XXV/1*, Novi Sad 1982, 151–160.
- Chung-hye i Romero 2004: Han Chung-hye, Maribel Romero, Disjunction, Focus, and Scope, *Linguistic Inquiry* Vol. 35, No 2, 2004, 179–217.

S u m m a r y

Milka Ivić

THE NOTION VERUM FOCUS AND ITS SIGNALIZATION IN CONTEMPORARY STANDARD SERBIAN

Following the recent orientation in pragmatics which deals with the notion of *verum focus*, the author restricts her attention to the operative power of this notion within the frame of a conversational situation characterized by different knowledge levels among conversationalists. She points to the principles that govern the reactive intervention of the addressee to the speaker's utterance and to the devices utilized in Contemporary Standard Serbian for the purpose of signalling it.